

Думається, що саме такий підхід до визначення напрямку діяльності прокурора на досудових стадіях кримінального процесу по-перше, зніме існуючу і відзначену вище невизначеність; по-друге, більш чітко визначить місце прокурора в цих стадіях; по-третє, буде ще одним аргументом на користь створення єдиного слідчого апарату, який «буде працювати на прокурора», і забезпечуватиме прокурору виконання його основної функції – державного обвинувачення в кримінальному судочинстві на будь-яких стадіях кримінального процесу.

Список літератури: 1. Ривлин А.Л. Общественное обвинение в суде // Советское гос. и право. 1960. №9. 2. Альперт С.А. Обвинение в советском уголовном процессе. Х., 1974. 3. Зеленецкий В.С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе. Х., 1979. 4. Шифман М.Л. Прокурор в уголовном процессе. М., 1948. 5. Шпилев В.Н. Содержание и формы уголовного судопроизводства. Минск, 1974. 6. Савицкий В.М. Государственное обвинение в суде. М., 1971. 7. Баев М.О. О стадии возбуждения государственного обвинения в уголовном процессе // Воронежские криминалистические чтения. Воронеж, 2000. Вып. 1. 8. Зеленецкий В.С. Функциональная структура прокурорской деятельности. Х., 1978. 9. Петрухин И.Л. Судебная власть и расследование преступлений // Гос. и право. 1993. №7.

Надійшла до редколегії 10.10.06.

С. В. Погребняк

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Однією з актуальних, але малодосліджених проблем досудового слідства є попередження злочинів під час провадження у кримінальній справі. Відповідно до чинного кримінально-процесуального законодавства, орган дізнання, слідчий, прокурор «зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину» (ст. 23 КПК України). Встановивши їх, названі органи вносять у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов (ст. 23-1 КПК України). Як показує вивчення кримінальних справ, виконання цього завдання є досить проблематичним. У багатьох випадках причини і умови конкретного злочину не встановлюються, а подання слідчих мають формальний характер. Аналіз їх змісту дає підстави для висновку про те, що, як правило, працівниками правоохоронних органів терміни «причини злочину» й «умови, що сприяли злочину» не розрізняються між собою. У поданнях слідчих, які направляються керівникам державних органів, установ та організацій, використовується словесний штамп «причини та умови» без розкриття його змісту, через що таке подання й повідомлення про його виконання не здійснюють покладених на них функцій і перетворюються на звичайну формальність.

Немає ясності у цьому питанні і в окремих наукових публікаціях, присвячених діяльності органів внутрішніх справ щодо встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину. Зокре-

ма, О. Баулін та А. Коростяний, розглядаючи діяльність міліції у цьому аспекті, не розкривають зміст словосполучення «причини та умови, що сприяли вчиненню злочину». Але пропонують перелік слідчих дій (з наведенням прикладів), спрямованих на вирішення цього завдання, що є, на наш погляд, відвертим спрощенням [1, с. 124–126].

Більш виваженим є підхід до даної проблематики авторів монографії «Криміналістична профілактика економічних злочинів», які, спираючись на сучасні кримінологічні дослідження, пропонують розглядати окремо поняття «причини злочину» та «умови, що сприяли вчиненню злочину». Проблема причин злочинності й умов, що сприяють їй, розглядається через визначення системи соціально-негативних факторів (явищ, процесів), які детермінують злочинність. Причина при цьому – вирішальний активний фактор, у якому міститься реальна можливість появи злочину як наслідку. Умова ж – відносно пасивний фактор, який тільки сприятливо впливає на розвиток причинного зв'язку, але безпосередньо не породжує наслідку злочину. У зв'язку з цим зазначається, що причини конкретного злочину – це ті активні фактори, які викликають у певної особи інтереси, мотиви для його вчинення. Основою злочинної мотивації як суб'єктивного психофізіологічного процесу є певні людські вади: корисливість, правовий нігілізм, егоїзм, кар'єризм, жорстокість, негативні психологічні особливості тощо. Це повністю суб'єктивна сфера, пов'язана з особливостями конкретної людини. Тому встановлення причин конкретного злочину полягає у вивченні особи обвинуваченого, визначенні її негативних рис, які в конкретній життєвій ситуації призвели до вчинення нею злочину. Усунення причин пов'язане з застосуванням до обвинуваченого (підсудного, засудженого) певних примусових, виховних і виправно-трудових заходів під час досудового й судового слідства, призначенням кримінального покарання та його виконанням [2, с. 12–44].

Умови, що сприяють вчиненню злочину (пасивні фактори), складають його навколишню обстановку і поділяються на суб'єктивні й об'єктивні. Суб'єктивні умови – це негативні психологічні й моральні якості людей, що оточують злочинця. Негативні якості людей позначаються на їх орієнтації, поведінці, суспільній діяльності й утворюють сприятливу атмосферу для досягнення злочинцем поставленої мети. Такими суб'єктивними умовами є, зокрема, правовий нігілізм населення, прагнення деяких людей до швидко й нетрудового збагачення, до «красивого» життя, що може бути використано злочинцем. Сюди входить також п'янство, наркоманія, проституція та інші види ненормативної поведінки. До суб'єктивних умов, які сприяють злочинності, належать і недоліки в роботі державного апарату, перш за все, контролюючих і пра-

воохоронних органів, органів юстиції та закладів, що видають виконанням кримінального покарання. Об'єктивними умовами злочинності прийнято вважати соціальні протиріччя, які безпосередньо не залежать від свідомості й волі населення. Це умови, історично успадковані від минулих епох, які підтримують стан соціальної напруженості в суспільстві й сприяють злочинності (екологія, уклад і стан економіки, соціальні відносини, тіньові аспекти урбанізації і технічного прогресу тощо) [3, с. 41–52].

Нині, на думку відомого російського кримінолога Ю. М. Анто-няна, концептуальний підхід до детермінації злочинності і можливості її подолання суттєво змінився. Сьогодні, як вважає вчений, загально визнаним є те, що злочинність є невід'ємною рисою суспільства. Злочинність є такою ж природною для суспільства, як народження та смерть людини. І це явище неவிгойне, адже в будь-якому суспільстві завжди знайдеться людина або група людей, які не погоджуються і не приймають встановлену систему розподілення матеріальних і духовних благ або невдоволені своїм місцем у міжособистісних стосунках чи своїм соціальним статусом. Цей протест проявляється у злочинній поведінці, яка є засобом вирішення існуючих проблем у тій чи іншій особи. На думку вказаного автора, людина не може жити без злочину так само, як вона не може не хворіти або старіти. Тобто вчинення злочинів є звичайним станом людини, яка звикла вирішувати у такий спосіб свої матеріальні, кар'єрні, сексуальні та інші проблеми. І це досить часто виправдовується на повсякденному рівні суспільної свідомості навіть стосовно таких злочинів, як вбивство, не кажучи вже про крадіжки, хабарництво та інші корисливі злочини [4, с. 27].

Зважаючи на те, що причинами конкретного злочину є певні людські вади (корисливість, правовий нігілізм, егоїзм, кар'єризм, жорстокість тощо), основою яких фактори біологічного, психологічного та соціального характеру, постає питання про можливість їх усунення. Очевидно, що відповідь на нього тісно пов'язана з відповіддю на питання про можливість подолання (усунення) злочинності взагалі. У сучасній кримінології питання можливості усунення злочинності вже навіть не розглядається, йдеться лише про встановлення соціального контролю над нею.

Зарубіжні кримінологи відзначають, що соціальний контроль здійснюється, в першу чергу, шляхом соціалізації, тобто процесу формування поглядів індивідів і засвоєння ними цінностей, звичаїв і норм колективу. Колектив застосовує або погрожує застосуванням санкцій або покарання стосовно тих осіб, поведінка яких відхиляється від суспільних норм або норм домінуючої групи. Застосування санкцій часто має своєю метою правосуддя, за допомогою якого відновлюється справедливість. Люди повинні знати, що той, хто відхилився від норми, буде покараний за своє право-

порушення від імені колективу і відповідно до загальноприйнятого стандарту. Застосування санкцій завжди спрямоване на індивідуальне залякування. Його мета полягає у переконанні правопорушників не повторювати свою девіантну поведінку. Застосування або погроза застосуванням санкцій можуть використовуватися й для загального залякування. Вони спрямовані на те, щоб утримати тих, хто ще не порушив норми, від злочинних дій [5, с. 46].

Враховуючи викладені положення, виглядає некоректним покладання на слідчого та орган дізнання обов'язку вживати заходи щодо усунення причин конкретного злочину. Звичайно, що може йтися тільки про встановлення таких причин та відображення їх у матеріалах кримінальної справи. Цей напрямок діяльності слідчого пов'язаний з вивченням особистості обвинуваченого, оскільки необхідно встановити його психологічні й соціальні характеристики, а також мотивацію його злочинної діяльності. Як відзначалося, саме певні негативні риси особи є безпосередньою причиною вчинення нею злочину. Відомості про особу обвинуваченого складають соціально-демографічні й психолого-психіатричні дані, джерелом яких можуть бути документи, свідчення людей, висновки експертів. Крім того, велике значення у цьому сенсі має інформація про поведінку особи під час вчинення злочину, одразу після нього й під час проведення досудового розслідування. Остання інформація здобувається слідчим безпосередньо в результаті спілкування з обвинуваченим під час проведення слідчих дій і може свідчити про глибину й стійкість пороків особистості. Відомості про особу обвинуваченого відбиваються, перш за все, в документах, які залучаються до кримінальної справи в оригіналах або в копіях, а також у протоколах допитів та інших слідчих дій. Особливо велике значення мають висновки судово-медичної, судово-психіатричної та судово-психологічної експертів обвинуваченого. Але вживання заходів щодо соціалізації особи, яка вчинила злочин, безумовно, знаходиться за межами досудового слідства.

Що стосується умов, які сприяли вчиненню злочину, то, враховуючи їх поділ на об'єктивні й суб'єктивні, до компетенції органів досудового слідства може бути віднесено встановлення та усунення тільки суб'єктивних детермінуючих факторів. Об'єктивні ж умови існування злочинності правоохоронним органам невіддільні: вони потребують прийняття і виконання довгострокових соціально-економічних програм.

Встановлення суб'єктивних умов конкретного злочину полягає у вивченні під час розслідування зовнішніх по відношенню до особи обвинуваченого факторів, а саме конкретної життєвої криміногенної ситуації (суб'єктивні умови). Виконання цього завдання реалізується через встановлення обставин, пов'язаних з поведінкою людей з найближчого оточення особи, яка вчинила злочин,

або з виконанням певних службових обов'язків працівниками державних органів, організацій, установ. Тому усунення виявлених суб'єктивних умов, що сприяли вчиненню злочину, може здійснюватися слідчим наступними засобами:

1) притягненням до юридичної відповідальності осіб з найближчого оточення обвинуваченого, які своєю неправомірною поведінкою вплинули на рішення особи вчинити злочин (підбурювання, пособництво);

2) направленням подань про притягнення до адміністративної чи дисциплінарної відповідальності службових осіб, до компетенції яких віднесено прийняття певних заходів щодо усунення детермінуючих правопорушень факторів (за наявності вини).

Таким чином, зусилля слідчого у кожній кримінальній справі спрямовуються, по-перше, на встановлення причин конкретного злочину, а по друге, на виявлення суб'єктивних умов, що сприяли його вчиненню.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що попередження злочинів на досудовому слідстві є тільки окремих елементом взяття злочинності під соціальний контроль і ця діяльність є найефективнішою тільки тоді, коли вона органічно поєднується з економічними, соціальними, правовими й організаційними заходами профілактики злочинності.

Список літератури: 1. Баулін О., Форостяний А. Процесуальна діяльність міліції із встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину // Підприємництво, господарство і право. 2005. № 7. 2. Веліканов С.В., Волобуєв А.Ф., Журавель В.А. та ін. Криміналістична профілактика економічних злочинів. Х., 2006. 3. Зелінский А.Ф. Кримінологія. Курс лекцій. Х., 1996. 4. Антонян Ю.М. Концепція причин преступности и причины преступности в России // Российский следователь. № 8. 2004. 5. Кримінологія / Под ред. Дж. Ф. Шелли / Пер. с англ. СПб., 2003.

Надійшла до редколегії 20.09.06

Л. Ю. Яренько

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В БОРІТБІ З ПОШИРЕННЯМ ВІЛ-ІНФЕКЦІЇ, СНІДУ ТА ХВОРОБ, ЩО ПЕРЕДАЮТЬСЯ СТАТЕВИМ ШЛЯХОМ

Актуальність проблеми поширення венеричних хвороб, ВІЛ-інфекції та СНІДУ зумовлена швидким поширенням цих хвороб, а також пошуком ефективних правових заходів у боротьбі з ними.

У цій статті ми зробимо спробу проаналізувати державну політику уряду України в боротьбі з поширенням венеричних хвороб, ВІЛ-інфекції й СНІДУ та окреслити деякі недоліки законодавчих актів, а також напрями для їх подолання.

У юридичній літературі натрапляємо лише на кілька робіт, предметом яких є СНІД та венеричні захворювання. У 1974 р. Ю. В. Александров видав навчальний посібник, присвячений бо-